

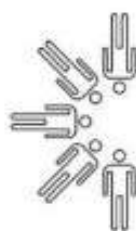
Colecție coordonată de
Silviu Dragomir

Puterea mitului

Joseph Campbell cu Bill Moyers

Editată de
Betty Sue Flowers

Traducere din engleză de
Adriana Trandafir

MISTERELE
INCONȘTIENȚULUI
COLECTIV

TREI

Cuprins

<i>Nota editorului</i>	9
<i>Introducere</i>	11
I. Mitul și lumea modernă	25
II. Călătoria spre interior	70
III. Primii povestitori.....	113
IV. Sacrificiu și fericire.....	140
V. Aventura eroului	179
VI. Darul zeiței	236
VII. Povești despre dragoste și căsnicie	259
VIII. Măștile eternității	285
<i>Mulțumiri</i>	315
<i>Index</i>	317

Nota editorului

Această conversație dintre Bill Moyers și Joseph Campbell a avut loc în anii 1985 și 1986 la Ferma Skywalker a lui George Lucas și, ulterior, în Muzeul de Istorie Naturală din New York. Mulți dintre cei care au citit transcrierea originală au fost uluiți de abundența de material colectat în cele 24 de ore de filmare — din care mare parte a trebuit eliminat pentru serialul de șase ore realizat de PBS. Ideea unei cărți a izvorât din dorința de a oferi acces la acest material nu numai telespectatorilor serialului, ci și cititorilor lui Campbell, care îi apreciau lucrările.

În editarea acestei cărți, am încercat să rămân fidel fluxului conversației originale, profitând în același timp de oportunitatea de a introduce informații suplimentare acolo unde acestea erau menționate în transcrieri. Pe cât posibil, am urmat formatul serialului de televiziune. Dar cartea are propria sa formă și propriul său spirit, fiind gândită ca o completare a serialului, și nu doar ca o reproducere a sa. Existența cărții se datorează, parțial, faptului că acest schimb de idei nu merită numai privit, ci și supus unei reflecții.

Desigur, la un nivel mai profund, existența cărții se datorează faptului că Bill Moyers a fost dispus să abordeze subiectul dificil, dar fundamental al mitului — și faptului că Joseph Campbell a fost dispus să răspundă întrebărilor pătrunzătoare ale lui Moyers cu deschidere și cu sinceritate, bazându-se pe experiența sa de o viață în domeniul mitologiei. Le sunt recunoscătoare amândurora pentru șansa de a asista la întâlnirea lor și îi sunt recunoscătoare și lui Jacqueline Kennedy Onassis, editor în cadrul Editurii Doubleday, al cărei interes față de ideile

lui Joseph Campbell a fost motorul publicării acestei cărți. Le sunt recunoscătoare și lui Karen Bordelon, Alice Fisher, Lynn Cohea, Sonya Haddad, Joan Konner și John Flowers pentru susținere și îi mulțumesc în mod special lui Maggie Keeshen pentru nenumăratele redactări ale manuscrisului și pentru talentul editorial de excepție. Lui Judy Doctoroff, Andie Tucher, Becky Berman și Judy Sandman le sunt recunoscătoare pentru ajutorul pe care mi l-au oferit în scrierea manuscrisului. Sarcina importantă a documentării ilustrațiilor a fost realizată de Vera Aronow, Lynn Novick, Elizabeth Fischer și Sabra Moore, cu ajutorul lui Annmarie Ronnberg. Atât Bill Moyers, cât și Joseph Campbell au citit manuscrisul și mi-au oferit multe sugestii utile — dar le sunt recunoscătoare că au rezistat tentației de a-și rescrie cuvintele într-un stil mai livresc. În schimb, au lăsat conversația să trăiască pe hârtie.

— BETTY SUE FLOWERS
Universitatea Texas din Austin

Introducere

Timp de câteva săptămâni după moartea lui Joseph Campbell, îmi aminteam de el aproape oriunde mergeam.

Îleșeam de la metroul din Times Square și, simțind energia mulțimii care mă apăsa, am zâmbit amintindu-mi de scena care îi apăruse cândva lui Campbell în același loc: „Cea mai recentă reîncarnare a lui Oedip, continuarea idilei dintre Frumoasă și Bestie, stă în după-amiaza asta la colțul Străzii 42 cu Fifth Avenue, așteptând să se facă verde”.

La o avanpremieră a ultimului film al lui John Huston, *The Dead*, bazat pe o poveste a lui James Joyce, m-am gândit din nou la Campbell. Una dintre primele lui lucrări importante a fost o cheie de interpretare a romanului *Finnegans Wake*. Ceea ce Joyce numea „solemnul și constantul” suferinței umane era cunoscut de Campbell ca fiind o temă principală a mitologiei clasice. „Cauza secretă a întregii suferințe”, spunea el, „este însăși mortalitatea, care este condiția principală a vieții. Nu putem nega această condiție dacă afirmăm viața”.

Odată, când discutam despre suferință, i-a menționat laolaltă pe Joyce și pe Igjugarjuk.

— Cine e Igjugarjuk? l-am întrebat, abia fiind în stare să-i îmit pronunția.

— Oh, mi-a răspuns Campbell, a fost șamanul unui trib de eschimoși Caribou din nordul Canadei, cel care le-a spus vizitatorilor europeni că singura înțelepciune adevărată „se află departe de omenire, în marea singurătate, și poate fi atinsă numai prin suferință. Numai privațiunile și suferința pot deschide mintea către tot ceea ce le este ascuns altora”.

— Bineînțeles, am spus. Igjugarjuk.

Joe a trecut cu vederea ignoranța mea culturală. Ne oprim din mers. Ochiul îi sclipea când mi-a zis:

— Poți să-ți imaginezi o seară lungă petrecută lângă foc cu Joyce și Iggjarjuk? Mamă, cât mi-ar plăcea să asist la așa ceva.

Campbell a murit chiar înainte de a douăzeci și patra aniversare a asasinării lui John F. Kennedy, o tragedie pe care o discutaserăm în termeni mitologici la prima noastră întâlnire, ce avusese loc în urmă cu câțiva ani. Acum, când m-a cuprins din nou melancolia, am stat de vorbă cu copiii mei, deja adulți, despre reflecțiile lui Campbell. Funerariile de stat solemne pe care el le descriesese ca fiind „o ilustrare a serviciului imens pe care îl fac ritualurile societății” au evocat teme mitologice înrădăcinate în nevoile umane. „Există cea mai mare necesitate socială pentru această ocazie ritualizată”, scrisese Campbell. Asasinarea în public a unui președinte care „reprezenta întreaga noastră societate, un organism social viu din care făceam noi înșine parte, răpit în floarea vârstei, necesita un ritual compensator pentru a restabili sentimentul de solidaritate. Această națiune enormă, transformată în acele patru zile într-o comunitate unanimă, participa în același mod, simultan, la același eveniment simbolic”. Campbell a spus că acesta a fost „primul și singurul lucru de acest fel petrecut pe timp de pace care mi-a dat vreodată sentimentul că sunt un membru al acestei comunități naționale, implicat ca o componentă într-un ritual deosebit de important”.

Mi-am amintit din nou acea descriere atunci când pe unul dintre colegii mei l-a întrebat o prietenă despre colaborarea noastră cu Campbell: „De ce aveți nevoie de mitologie?” Avea părerea modernă, bine-cunoscută, că „toate chestiile alea cu zei greci” sunt irelevante pentru condiția omului de astăzi. Ceea ce ea nu știa — și ce nu știa majoritatea oamenilor — este că vestigiile tuturor acelor „chestii” împânzesc camerele

sistemului nostru interior de credințe, ca niște cioburi de ceramică într-un sit arheologic. Dar, întrucât suntem ființe organice, toate acele „chestii” sunt pline de energie. Ritualurile ne arată acest lucru. Cândiți-vă la poziția judecătorilor în societatea noastră, o categorie socială pe care Campbell a privit-o nu în termeni sociologici, ci în termeni mitologici. Dacă această poziție ar fi pur și simplu un rol, judecătorul ar putea purta la proces un costum gri în locul robei negre. Pentru ca legea să exercite o autoritate dincolo de simpla constrângere, puterea judecătorului trebuie să fie ritualizată, mitologizată. Conform lui Campbell, la același proces este supusă o mare parte a vieții noastre de astăzi, de la religie și război până la iubire și moarte.

Ducându-mă spre serviciu într-o dimineață, după moartea lui Campbell, m-am oprit în fața unui magazin de casete video, în vitrina căruia, pe un monitor, rula scena din seria *Războiul stelelor*, a lui George Lucas. Am rămas acolo aștinându-mi de ziua în care eu și Campbell ne-am uitat la *Războiul stelelor* la ferma Skywalker a lui Lucas. Lucas și Campbell deveniseră prieteni buni după ce războrul, recunoscând influența lucrărilor lui Campbell asupra sa, l-a invitat pe acesta să vadă trilogia *Războiul stelelor*. Campbell a fost încântat de temele și motivele mitologice antice care se desfășurau pe marele ecran, transpuse în imagini contemporane puternice. Cu ocazia acestei vizite, după ce îl entuziasmaseră din nou riscurile la care era supus Luke Skywalker și eroismul lui, Joe a început să discute cu pasiune despre cum Lucas „a adus cea mai nouă și mai puternică schimbare de perspectivă” asupra poveștii clasice a eroului.

— Și care este această perspectivă? l-am întrebat.

— E ceea ce a transmis Goethe în *Faust*, îmbrăcat de Lucas în limbaj modern — mesajul că tehnologia nu ne va salva. Calculatoarele noastre, uneltele noastre, mașinările noastre

nu sunt de ajuns. Trebuie să ne bazăm pe intuiția noastră, pe ființa noastră reală.

— Și acesta nu este un afront la adresa rațiunii? am întrebat. Și nu ne aflăm deja într-o continuă fugă de rațiune?

— Nu despre asta e vorba în călătoria eroului. Scopul nu este negarea rațiunii. Dimpotrivă, depășind pasiunile întunecate, eroul simbolizează abilitatea noastră de a controla sălbaticul irațional din noi.

Cu alte ocazii, Campbell își exprimase regretul că oamenii nu sunt capabili să „recunoască în ei înșiși febra carnivoră, libidinoasă” specifică naturii umane. Acum descria călătoria eroului nu ca pe un act de curaj, ci ca pe o viață trăită în scopul descoperirii de sine, „Iar Luke Skywalker nu a fost niciodată mai rațional decât atunci când a găsit în el însuși resursele necesare ca să-și înfrunte soarta”.

Ironic, pentru Campbell sfârșitul călătoriei eroului nu înseamnă o creștere a eroului. „Nu înseamnă”, a spus el în cadrul unui curs, „să te identifici cu vreuna dintre figurile sau puterile cu care ai avut de-a face. Yoghiniul indian care tânjește la eliberare ajunge să se identifice cu Lumina și nu se mai întoarce niciodată. Dar cel care vrea să se dedice altora nu și-ar permite o astfel de scăpare. Scopul final al călătoriei nu trebuie să fie nici eliberare și nici extaz pentru sine, ci înțelepciune și puterea de a-i ajuta pe ceilalți”. Una dintre multele deosebiri dintre o celebritate și un erou, spunea Campbell, este că unul trăiește doar pentru sine, iar celălalt încearcă să salveze societatea.

Pentru Joseph Campbell, viața era o aventură. Atunci când un consilier universitar a încercat să-i limiteze programa academică, Campbell a zis: „La dracu' cu asta”, a renunțat la studiile doctorale și a plecat în pădure să citească. A citit toată viața cărți despre lume: cărți de antropologie, de biologie, de filosofie, de artă, de istorie, despre religie. Și a continuat să le

amintească altora că una dintre căile sigure de înțelegere a lumii trece prin cuvântul tipărit. La câteva zile după moartea sa, am primit o scrisoare de la o fostă studentă a lui, care în prezent este editoare la o revistă importantă. Auzind despre serialul la care lucrasem cu Campbell, mi-a scris că „cicloul de energie al acestui om s-a abătut asupra posibilităților intelectuale” ale studenților care „își țineau respirația la orele lui” de la Colegii Sarah Lawrence. „Cu toții îl ascultam fascinați”, scrie ea, „dar cu toții ne clătinaam sub povara lecturilor săptămânale pe care ni le recomanda. În cele din urmă, una dintre colege s-a ridicat și i-a zis (în stilul caracteristic colegiului respectiv): «Să știți că mai am încă trei materii. Și la toate materiile am de citit. Cum vă imaginați că pot să termin de citit toate astea într-o săptămână?»” Campbell a râs și i-a spus: «Sunt uluit că ai încercat. Ai tot restul vieții să citești.”

„Și încă n-am terminat de citit”, a concluzionat fosta studentă. „Viața și munca lui sunt un exemplu inepuizabil.”

Gândindu-ne la slujba de comemorare a lui Campbell, desfășurată la Muzeul de Istorie Naturală din New York, ne putem da seama de impactul pe care l-a avut acesta. Joseph a vizitat pentru prima dată muzeul când era copil și a rămas vrăjii de stâlpii totemici și de măști. Cine le-a făcut? se întrebase. Ce însemnau? A început să citească tot ce găsea despre amerindieni, despre miturile și legendele lor. La vârsta de zece ani se afla deja pe drumul care avea să-l transforme într-unul dintre cei mai importanți mitologi și cei mai interesați profesori ai timpurilor noastre; s-a spus despre el că „putea aduce la viață oasele folclorului și ale antropologiei”. Acum, în muzeul în care imaginația lui fusese stârnită pentru prima dată în urmă cu trei sferturi de secol, oamenii s-au strâns să-i onoreze amintirea. A cântat Mickey Hart, toboșarul trupei rock Grateful Dead, cu care Campbell împărtășea fascinația pentru percucie. Robert Bly a cântat la dulcimer și a citit poezii

dedicate lui Campbell. Au vorbit câțiva foști studenți și câteva persoane cu care se împrietenise după ce se pensionase și se mutase cu soția sa, dansatoarea Jean Erdman, în Hawaii. Marile edituri din New York și-au trimis și ele reprezentanți. Au fost prezenți scriitori și savanți, tineri și bătrâni, cărora Joseph Campbell le fusese deschizător de drumuri.

Au fost de față și jurnaliști. Eu fuseseam atras către el cu opt ani în urmă, când am avut inițiativa de a aduce pe micile ecrane mințile luminate ale vremurilor noastre. Înregistraserăm două emisiuni în Incinta muzeului, iar prezența lui Campbell captivase atât de mult persoanele din fața ecranelor, încât peste paisprezece mii de oameni ne-au scris cerându-ne transcrieri ale conversațiilor. Atunci mi-am promis că voi da de el din nou, de această dată căutând să-i explorez ideile mai în profunzime și mai sistematic. Joseph a scris sau a editat în jur de douăzeci de cărți, dar eu l-am cunoscut în calitate de profesor, un profesor cu o cunoaștere amănunțită a folclorului internațional și a imaginarului din multe limbi; așa că voiam ca și alții să-l cunoască în calitate de profesor. Dorința mea de a împărtăși comoara acestui om a inspirat serialul pentru postul PBS, precum și această carte.

Se spune că jurnaliștii se bucură de permisiunea de a fi educați în public; suntem norocoși că ne putem petrece zilele într-o continuă educație. În ultima vreme, nimeni nu m-a învățat mai multe decât Campbell, iar atunci când l-am spus că va trebui să-și asume consecințele dacă mă la drept elev, a râs și a citat un roman bătrân: „Soarta îl conduce pe cel dornic; pe cel ce nu e dornic îl târâște”.

Campbell a predat, ca toți marii profesori, prin puterea exemplului. Nu-l stătea în fire să încerce să convingă oamenii (cu o singură excepție, atunci când a convins-o pe Jean

* Seneca, (Nt)

să se mărite cu el). Predicatorii greșesc, mi-a spus el, fiindcă încearcă „să convingă prin vorbe oamenii să creadă, când ar fi mai bine să le reveleze strălucirea propriei lor descoperiri”. Și cât mi-a revelat el bucuria de a învăța și de a trăi! Matthew Arnold credea că cel mai bun lucru este „să știi cele mai bune lucruri care se cunosc și se cred pe lume și, făcându-le cunoscute, să creezi un curent de idei adevărate și proaspete”. Asta a făcut Campbell. Era imposibil să-l ascuți — să-l auzi cu adevărat — și să nu se trezească în propria ta conștiință o viață proaspătă, să nu se trezească propria ta imaginație.

Campbell a spus cândva că ideea care îi ghida munca era aceea de a găsi „punctele comune ale temelor din miturile întregii lumi, acestea indicând că în psihicul uman există nevicia constantă a unui centru al principiilor profunde”.

— Te referi la căutarea sensului vieții? l-am întrebat.

— Nu, nu, nu, mi-a răspuns. Mă refer la experiența de a fi în viață.

Am menționat deja faptul că mitologia este o hartă interioară a experiențelor, desenată de oamenii care au călătorit prin acele meleaguri. Probabil că Joseph nu s-ar mulțumi cu o definiție jurnalistică, prozaică. Pentru el, mitologia era „cântecul universului”, „muzica sferelor” — o muzică pe care dansăm chiar și atunci când nu știm numele melodiei. Îi auzim refrenele „fie că ascultăm cu un amuzament detașat bodogănelile unui vraci din Congo sau că citim cu o pasiune cultivată traduceri ale sonetelor lui Lao Zi sau că spargem din când în când teaca dură a unui argument expus de Toma din Aquino sau că înțelegem deodată sensul luminos al unui basm eschimos bizar”.

Campbell își imagina că acest cor grandios și cacofonic a început să cânte atunci când primii noștri strămoși și-au spus povești despre animalele pe care le ucideau pentru hrană și despre lumea supranaturală în care animalele păreau să

meargă după moarte. „Undeva departe”, dincolo de planul vizibil al existenței, se află „stăpânul animalelor”, care avea drept de viață și de moarte asupra oamenilor: dacă acesta nu readucea animalele la viață pentru a fi sacrificate din nou, vânătorul și familia lui mureau de foame. Astfel, societățile primitive au învățat că „esența vieții este aceea că se întreține prin ucidere și prin mâncat; acesta este marele mister pe care miturile încearcă să-l abordeze”. Vânătoarea a devenit un ritual sacrificial, iar vânătorii, la rândul lor, își manifestau ritualic remușcările față de spiritele animalelor moarte, sperând să le convingă să se întoarcă pentru a fi sacrificate din nou. Animalele erau privite ca trimiși din lumea de dincolo, iar Campbell considera că între vânător și vânat exista un „minunat acord magic”, ca și cum ar fi fost captivi într-un ciclu „mistic și atemporal” de moarte, îngropare și înviere. Arta lor — picturile rupestre — și literatura orală au oferit o formă aceluși impuls pe care astăzi îl numim religie.

Pe măsură ce acești indivizi primitivi au trecut de la vânătoare la agricultură, s-au schimbat și poveștile prin care încercau să-și interpreteze misterele vieții. Acum, sămânța devenea simbolul magic al ciclului infinit. Planta murea, era îngropată, iar sămânța ei se naștea din nou. Campbell a fost fascinat de modul în care acest simbol a fost preluat de marile religii ale lumii ca revelația adevărului etern — aceea că din moarte se naște viața sau, în cuvintele lui: „Din sacrificiu se naște fericirea”.

„Isus a avut ochi să vadă”, spunea el. „Ce realitate magnifică a văzut în sămânța de muștar.” Cita cuvintele lui Isus din Evanghelia după Ioan — „Adevărat, adevărat zic vouă că dacă grăuntele de grâu, când cade în pământ, nu moare, rămâne singur; iar dacă moare, aduce multă roadă.” — și,

* Ioan 12:24. (NT.)

imediat după, cita Coranul: „Crezi că vei putea intra în Grădina Fericirii fără muncile prin care au trecut cei ce au murit înaintea ta?” Campbell s-a plimbat prin această vastă literatură spirituală, traducând chiar și scripturile hinduse din sanscrită, și a continuat să strângă povești recente pe care le-a adăugat la înțelepciunea strămoșilor. Îi plăcea în mod deosebit o poveste despre o femeie care a venit la sfântul și înțeleptul indian Ramakrishna, spunându-i:

— O, Stăpâne, nu găsec în inima mea iubire pentru Dumnezeu.

Iar el a întrebat:

— Atunci, nu ai iubire pentru nimic pe lume?

Ea i-a răspuns:

— Pentru nepoțelul meu.

Iar el i-a spus:

— Aici stau iubirea și slujirea ta față de Domnul, în iubirea și slujirea ta față de acel copil.

„Și aici”, spunea Campbell, „se află mesajul suprem al religiei: «Adevărat vă spun că, ori de câte ori ați făcut așa unora dintre cei mai neînsemnați dintre acești frați ai Mei, Mie Mi-ați făcut!»”

Fiind un om spiritual, Campbell a identificat în literatura credinței acele principii comune spiritului uman. Dar acestea trebuiau eliberate de sechestrul tribal, altfel religiile lumii ar rămâne — cum se întâmplă astăzi în Orientul Mijlociu și în Irlanda de Nord — o sursă de dispreț și de agresivitate. Imaginile lui Dumnezeu sunt multe, spunea el, numindu-le „măști ale eternității”, care acoperă, dar și revelează „Chipul Gloriei”. Joseph voia să afle ce înseamnă faptul că Dumnezeu preia atâtea măști diferite în culturi diferite și, cu toate acestea, în aceste tradiții divergente se pot identifica povești

* Matei 25:46. (NT.)

similare — povești ale creației, ale concepției imaculate, ale reîncarnărilor, ale morții și ale învierii, ale celei de-a doua veniri și ale Judecării de Apoi. Îi plăcea profunzimea perspectivei din scriptura hindusă: „Adevărul este unul singur, însă înțelepții îi dau mai multe nume”. Toate numele și imaginile pe care i le atribuim lui Dumnezeu sunt măști, spunea Campbell, care simbolizează acea realitate ultimă ce prin definiție transcende limbajul și arta. Mitul este și el o mască a lui Dumnezeu — o metaforă pentru ceea ce stă în spatele lumii vizibile. După spusele lui Campbell, indiferent cum diferă tradițiile mistice, elementul lor comun este acela că ne cheamă la o conștientizare mai profundă a însuși actului de a trăi. Păcatul capital pentru Campbell era păcatul neatentei, păcatul de a nu fi alert, păcatul de a nu fi treaz.

Nu am cunoscut pe nimeni care să poată spune o poveste mai bine decât el. Când îl ascultam vorbind despre societățile primitive, mă simțeam teleportat pe câmpiile întinse, sub domul imens al cerului liber, sau în pădure, sub un baldachin de copaci; am început să înțeleg cum vorbeau vocile zeilor din vânt și din tunet, cum spiritul lui Dumnezeu curgea în fiecare pârâu de munte și cum întregul pământ înflorea ca un loc sacru — tărâmul imaginației mitice. Și l-am întrebat: acum, în epoca modernă, când am dezgolit pământul de mistere — când am făcut, în cuvintele lui Saul Bellow, „o curățenie generală a credinței” —, ce o să ne mai hrănească imaginația? Hollywoodul și filmele de la televizor?

Campbell nu era un pesimist. Credea că există „o înțelepciune dincolo de conflictele dintre iluzie și adevăr, prin care viețile pot fi puse din nou laolaltă”. În ultimii ani ai vieții, Campbell căuta o nouă fuziune între știință și spirit. „Tranziția de la un sistem geocentric la unul heliocentric”, a scris el după ce astronauții au ajuns pentru prima dată pe Lună, „pare să fi înlăturat omul din centru — iar centrul